

KÜLÖNÖS TÖRTÉNET¹

Írta: Halis István

(Tárgy: egy hadseregnek megfutamítása, melyről hallgat a krónika; – meg egy holtigtartó szerelem, melyről sohasem beszéltek egy szót sem.)

Jellasics húzódott seregével Somogyvármegyén keresztül az 1848 szeptemberében.

A serezsánok vörös köpenyege véres színbe borította az utakat, merre a csapat húzódott.

A fővezér halálbüntetés alatt megtiltotta ugyan a népek bántalmazását, de soha meg nem büntette, ha katonái levágtak egy-egy védtelen magyar gyereket, vagy asszonyt, kiket balsorsa a tábor közelébe vitt. Ha pedig a katonák zsidót foghattak, azt válogatott kínzásokkal végezték ki. Például megnyúzták elevenen. S a zsidó kínjain fölségesen mulatott a tábor.

A sereg eleje elég rendben marsolt a tikkasztó melegben, hanem a végéről csapatosan szökdöstek az út melletti szőlőhegyekbe. Betörtek pincékbe, holtrészegre itták magukat, aztán elfolyatták a megmaradt bort, melyet meginni nem tudtak, s bajonettjeikkel verték le a szőlőtőkéről a kékülni kezdő fürtöket.

A közeledő seregtől oldalvást, mintegy félórányi távolságban, ménes legelészett. Egyszerre neszt fognak a lovak. Füleiket hegyezik. Majd nyihogni kezdenek. A csikós, ki egy gyerek segítségével tartja együtt a ménest, a szokatlan dolog okát kutatva, szemeit beárnyékolja kezével, és figyelve néz a messzeségbe. Ugyan mi okozhatja a lovak nyugtalanságát?

Egyszerre észreveszi a lomhán közelgő hadsereget, mely mint valami özönvíz előtti óriási vörös kígyó húzódik végig az országúton.

Néhány pillanatig tűnődik. Majd rákiált a gyerekekre: „Ferkó!”

A gyerek odafut. „Ülj fel a Csillagra, aztán vágtsz mint a szél a kastélyba! Mondd meg, hogy gyűnnek a rácok! Visszagyüvet a túlsó félről kanyarodva gyere vissza, majd ott találsz a Kis erdőbe.”

A kölyök szó nélkül megfordul. Semmi felelete sincs a kategorikus parancsra. Kötőféket ránt elő tarisznájából, óvatosan megközelít egy fekete lovat, mely fehér csillagot hordoz homlokán, s beszélgetni kezd hozzá: „Csillag, megyünk a kastélyba! Csillag, kapunk sós kenyeret! Csillag gyere! Abbizon jó lesz!”

A ló barátságosan nyihog. A gyerek szeretettel megsimogatja a ló pofáját, óvatosan ráhúzza a kötőféket, lábát hozzá feszíti a ló térde-kalácsához és fölveti magát a hátára. Azzal „Gyű te csillag!” csakúgy szörén ülve elvágat.

¹ * Nagy Jani az ötvenes-hatvanas évek elfeledt alakja. Költője az „Elszegődtem Tarnócára juhásznak”, „Cifra szűrőm Veszprémbe vettem” stb. népdalnak. Csupán annyit tudok róla, hogy valahol Somogyban született 1826 körül, hogy Benedek-rendi pap volt, de kivetkőzött, hogy rendesen borközi állapotban leledzett s mégis egyszercsak teljesen felhagyott az ivással, hogy apja urasági kádár volt, s hogy őt egyik tehetős somogyi család tartotta holtáig.

Az öreg csikós pedig sietve elhajtja a ménest az út közeléből, s bekergeti a Nagy erdőbe, mert először azon kell keresztül menni, hogy bele juthasson a Kis erdőbe, hol a gyerek rá fog találni.

A gyerek pedig bevágat a kastélyba, hol egy női személynek, kivel legelsőben találkozik, odakiáltja:

„Tisztölteti az édes öregapám! Azt izeni, hogy gyűnnek a rácok!”

A nevelőnő volt az udvaron levő nőszemély, ki már több esztendeje van ebben a barbár országban, az uraság leánya mellett, de még nem vitte annyira, hogy ebből a rettenetes szittyá nyelvből akármi csekélyét megérteni tudna. Valamit szól a csikós gyereknek, de a furcsa szavakra Ferkó elneveti magát. Kitalálta, hogy a hölgy nem értette meg az üzenetet. Azért leszállt a lóról, bemegy a konyhába, hol mindenek előtt egy darab sós kenyeret kér, aztán átadja az üzenetet a cselédeknek.

Dolga végeztével vissza jön az udvarra, lovával megeteti a kenyeret, megint fölmászik a csillag hátára és „Gyű te Csillag!” biztatással elvágat az ellenkező táj felé.

Az üzenet nagy riadalmat keltett a kastélyban. Az uraság épen távol volt. Hajnalban ment el a székvárosba, hogy biztos tudomást szerezzen a serezsánok jövetelét terjedő rémes hírekről, kiknek kegyetlenségéről félelemmel beszéltek mindenfelé. Nem is gondolt rá, hogy a kastélyban hagyott két gyereke (egyik tíz éves fiú, másik tizenhat éves leány) az anya és a guvernáns kisasszony felügyelete alatt egy napig nem lennének biztonságban.

Most azonban más valaki is volt a gyerekekkel: Nagy Jani, az urasági kádár fia; egy fiatal bencés kispap, ki itthon vakációzott, s a fiúnak órákat adott a latin nyelvből.

Az ellenség érkezésének hírére a megriadt cselédség teljesen elvesztette fejét. Néhányan a rácsos kaput akarták becsukni, de az sohasem lévén a megépítés óta elzárva, sehogysem sikerült. Elbújtak tehát, ki pincébe, ki padlásra. Az egyik szolgáló meg épen a mángorló alatt húzta meg magát.

Eközben megérkezett Jellasics serege. A serezsánok véres félhőként vonultak végig; a vörös köpenyeg és piros fez sok ezernyi tömege ijesztő pírba vonta őket. Láttukra a nevelőnő elájult félelmében; az anya pedig imádkozott meg sóhajtozott, de egyiknek esze sem volt helyén a rettegés miatt.

Az ifjú szerzetes bátorítgatta őket, de maga sem hitte, hogy a nap elmúlik veszedelem nélkül. A hölgyek se nagyon bíztak benne, mert tovább is sóhajtoztak, mintha nem is hallanák a vigasztaló szavakat.

Már a sereg eleje elvonult, mikor Nagy Jani védekezésre gondolt.

A kastélyt úgy ismerte, mint saját lakásukat. A löportartót és az összes fegyvereket az emeleti ebédlőbe szállította. Volt két puska, egy pisztoly, meg két kard. E ténykedés után, melynek láttára a hölgyek még inkább rettegtek, azt kiáltotta Nagy Jani: „Az ebédlőbe jöjjen mindenki!”

Az erélyes hangra öntudatlanul engedelmeskedtek mindnyájan: az anya gyermekeivel, és a sors által a Betyárenlandba kényszerített nevelőnő. A kastély emeletét elzárni lehetett a folyosó roppant vastag tölgyfaajtájával. Régi építkezési

mód volt ez, hogy rablótámadás esetén védekezni lehessen. Nagy Jani előre húzta az ajtó erős zárját, – és egyelőre bátorságban voltak.

A kispap újra fölporozta a töltve levő fegyvereket. Aztán vártak. Elkövetkeztek a feszült figyelemnek és szorongásnak hosszú órái.

A gyerek és a leány hamar megbátorodtak. A zsalun keresztül nézegették a sereg vonulását és hallgatták kiabálásukat.

A katonák nem tértek le a poros országútról. Valószínűleg szigorú parancs tiltotta el őket a faluba menéstől. Így esett meg, hogy délig egyetlen katona sem tette be lábát a kastély udvarába.

Ekkor éhség kezdett jelentkezni az ebédlőbe szorult asszonyok közt.

Nagy Jani lement az emeletről, hogy harapnivaló után nézzen. Csakhogy mindent zárva talált.

Kiabálására előbujt a mángorló alá bújt szolgáló. Ez kinyitotta a konyhaajtót, néhány tojást berántott hamarjában, aztán túró adott meg szalonnát, s mindezeket egy kenyérral és egy sajtár vízzel együtt fölszállították az ebédlőbe. Aztán megint becsukták a konyhát, s az emeleti folyosó ajtaján is előhúzták a zárat. És újraéledt bizalommal fogtak hozzá az ebédhez. Még a nevelőnő is képes volt enni.

Hanem alig múlt el a dél, egyszercsak behúzódott a nyitott kapun egy granicsár, ki nem látván senkit, egyenesen a gazdasági udvarból kilátszó gémes kút felé tartott, vizet ivott és visszaszaladt.

Később kettesével hármasával jöttek be. Mindannyian a szomszédokat oltották és visszafutottak a sereg után.

Négy óra felé a hadsereg utolsó csapatai jöttek. Ezekből csoportokként ugrottak be a serezsánok, és a kút melletti vályúkból itták a vizet marhák módjára.

Az ebédlő ablakain kikandikáló gyerekek már nem féltek. Szánakozva mondogatták: „Szegény emberek, milyen szomszédok!”

Csakhogy a serezsánok a végén nem elégedtek meg a vízzel. Embert nem láttak, tehát bátorságot kaptak a házba hatolni. S minthogy ekkor sem mutatkozott élő lény, hát feltörték a konyhát meg az éléstárt. Elrabolták az eleséget.

Most már a serezsánok néhány vészeset kapott, s az emeleti folyosó ajtaját kezdték döngetni. Előbb ököllel, később puskatussal. Közben kiabáltak valamit, melyből csupán a „goszpon, goszpodin!” szavakat értették az ostromoltak.

Erre már elsápadt a kispap is, meg a leány is. Mindakettő megértette, hogy a kastély urát és úrnőjét akarják megsarcolni, vagy megkínozni.

„Megölnek, megölnek!” suttozta a leány, és rémületében görcsösen megragadta a kispap kezét.

Nagy Jani szó nélkül állott egy pillanatig. Mintha kábult lett volna. Majd kigyúlt arca és bátorítóan mondta: „Ne féljen Janka, megvédjük magukat!” Mikor pedig látta, hogy a leány nem hisz a menekülés lehetőségében, akkor meg ismételte: „Ne féljen édes Janka, ne féljen!”

Első ízben történt, hogy keresztnevéen szólította a leányt; de a felindulás pillanataiban összedőltek a mesterséges válaszfalak, melyek a kádár fiát elválasztották a földesúr leányától.

Most jöttek a rettegés percei. Szívszorongva hallgatták mindannyian, hogyan döngeti a kemény tölgyfaajtót. A leány öntudatlanul megint belekapaszkodott a kispap karjába. Oltalmat keresett.

Így telt el egynegyed óra. A serezsánok sehogyse akarták abbahagyni a sikertelen ostromot. Valószínűleg kincseket gyanítottak az emeleten levőknél.

Végül az egyik serezsánnak pokoli ötlete támadt. Fát halmoz az ajtó elé és meggyújtja. Fölégetni akarta az ajtót.

A kispap kitalálja mi történt. A tűz ropogása és egy kevés füst, mely utat tör a kulcslukon keresztül, elárulja a rettentő tervet. Kinyitja az ablakot, hogy a netán betóduló füst kivonulhasson. És odahúzódik a zsalu mellé.

Az udvaron lármázó serezsánok öklükkel fenyegetnek a kastély felé, sőt egy lövés is történik az ablakra. Lassankint erősebben tódul a füst is a folyosóról. „Meghalunk!” Sóhajt megint a leány. Nagy Jani révedezve tekint le az udvarra. Amit ott lát, még jobban megdöbben. Valamelyik serezsán a hátsó udvarban felfedezett egy lajtorját, s most diadallal cipeli elő. A létrát falhoz támasztják s egyszerre ketten is feljönnek rajta, hogy majd az ablakon keresztül behatolhassanak. A kispap közékük durrant, mire mindketten lepottyantak a létráról. De ez csak ideiglenes siker.

Pedig ez a lövöldözés mentette meg őket. Mert a puskaropogásra a gazdasági udvarból előjön egyik öregbéres és mozdulatlanul megáll az istállók előtt. Éles szemeit rá irányozza a kastélyra.

Most megint két lövés hallatszik. A serezsánok lőttek az ablakra. Szerencsére a falat lőtték meg.

Az öregbéres megérti mi történik. Megfordul. Határozott lépésekkel indul az istálló felé. Az egyik ajtót belöki. Ott a legszilajabb bivalybikának, „Sátán”-nak van az istállója. Sátán olyan természetű, hogy néha napokig nem merik kiereszteni, ha valamiért megvadul. Olyankor hozzá közeledni nem lehet semmiféle emberfiának.

„Hó, ki Sátán! Kifelé Sátán!” Szólitgatja erős hangon a bivalyt. Sátán fölveti fejét és kibámul az ajtón.

A serezsánok köpenyeinek vörösben pompázó színe iszonyú hatást okoz az állatnál. Hirtelen hátraveti fejét a hirtelen meglepetés miatt. De a másik pillanatban kiront az istállóból. Mint valami megveszekedett ősz-állat rohan a vörös tábor közé. A kúthoz iramodik, s mire a serezsánok észreveszik a veszedelmet, arra már öt-hat vörös ruhájú katonával végzett. Döfködi és földobálja őket a levegőbe. Kiabálás, ordítás keletkezik a megrémült serezsánok között. Egymást gázolják, s nagy gyorsasággal kifelé rohannak. A lármára előjönnek a házban kutató rablók is. Néhányan rásütik hosszú puskáikat a fenevadra.

Csak ez kellett még a Sátánnak! Nincs erő, mely megfékezhetné dühét. Egyiknek felhasítja az oldalát, másikat összegázolja. Borzasztóan munkálkodik.

Akad lövés, mely el is találja Sátánt. De ez csak fokozza dühét.

Bizony nincs más mód, mint szaladásra venni a dolgot, annál is inkább, mert eközben egy borjas bivaly is jön segítségre. Ezt is az öregbéres eresztette szabadra. Sőt néha az ablakból lövés is esik. Nagy Jani próbálgatja a háborúviselést. Jócskán hevernek már serezsánok imitt-amott a földön, míg végre sikerül kimenekülni az életben maradottaknak.

A bivalyok utánuk iramodnak.

A megkergetett serezsánok annyira ordítottak ijedtségükben, hogy a sereg zömét is megriasztották. És az egész hadsereg az ismeretlen veszedelem elől lélekszakadva futott félmérföldet.

Másnap a falutól félórányi távolságban találták meg Sátánt. Elvérzett a sok lövés és szúrás okozta sebek miatt. Halála helyéig vagy tizenöt serezsánból szorította ki az életet. Hát még hányán lehettek sebesültek, akik elmenekültek! A másik bivaly szintén addig kergette a vörös öltözetűeket, míg ki nem adta páráját.

A veszedelem elmúltával Janka még mindig rendkívüli érzelmek hatása alatt volt. Reszketett a megindultságtól, mikor azt mondta halkan: „Az életemet mentette meg, Jani!”

A megmentő elpirult és annyit válaszolt: „Áldom érte az istenemet!”

Pár nap múlva Nagy Jani elment falujából. Már megtanulta, hogyan kell verni az ellenséget, hát keresztül verekedte az egész esztendőt. Ellenség akadt elég a Magyar hazában.

Világos után meghúzta magát otthon. Nem vette föl többé a fekete reverendát. Hanem azért a Bencerend adott neki állást. Egyik pusztán gazdasági írnok gyanánt alkalmazta.

Szomorú időszak jött. Főbenjáró bűn volt beszélni hazáról és szabadságról.

A sírva vigadó magyar tehát rejtett célzásokat keresett a közönséges kifejezésekben. Például ebben a nótában:

„Cifra szűröm szegre van akasztva”

a magyar szabadság értetődött a cifra szűr alatt.

És dalok jöttek a búsuló magyar ajkaira. Úgy termettek az egyszerű nóták, miként a földből a mező virágai. Csak kevesen tudták, hogy Nagy Jani a szerzőjük.

A mesterkélttség nélkül való verseket fölkapta a pusztai szellő és végig sóhajtott az egész Dunántúl. Szálltak szájról-szájra. Titkos nagy érzésektől remegtek a daloló honfiak. Mikor pedig leszállt az este, akkor a pusztai tilinkó ezt sírta:

„Tied vagyok, tied leszek koporsóm bezártáig!”

de még ebben a nótában rejlő fogalom is az elvesztett hazára vonatkozott.

Eközben az idő még e szomorúságban is úgy futott mint máskor. Legények, leányok rátaláltak jövődő párjukra. Janka is férjhez ment egy régi nemes ivadékhoz.

A magyarok milliói pedig megérteni vélték a költőkirály rémes kiáltását:

*„– Nem nézhetek vidáman
Végig elhagyott hazámon...
Csak mikor részeg vagyok!”*

És a széles magyar hazában mindenki ivott.

Nagy Jani is inni kezdett. A mulatós írók dalaira megmozdult a lányok szíve. Rajongtak utána s kényeztették, amerre csak megfordult.

Hanem Nagy Jani nem szeretett bele senki lányába s nőtlen maradt. Ellenben ivott szünet nélkül. Vidáman nézett végig az elhagyott hazán mindennap. Esztendők múltak el, ispán lőn Nagy Janiból. Néha megesett, hogy magáról is eldandolhatta azt, amit a tarnócai juhászbojtárról írt:

*„– Szentgyörgynapkor jönnek értem szekéren.
Fölteszem a tulipános ládám,
Furulyámat, dudámat”.*

Amikor tudniillik másik urasághoz kellett költöznie.

És teltek az évek. Nagy Janinak ezüst hajszálok kezdtek jelentkezni koponyáján, és elmaradt a járásának biztossága. A világ nagyot fordult, de ő alig vette észre.

Még mindig ivott. Az emberek aggódva suttozták, hogy sohase lesz többé rendes ember belőle.

Ekkor történt, hogy Jankának a férje meghalt.

Egyik napon parádés kocsis áll meg urasági hintóval Nagy Jani lakása előtt. Levelet hozott az ispánnak.

A levélben arra kérte Janka az ispánt, hogy hagyja el minél előbb mostani helyét és fogadjon el kasznári állást, mert özvegyiségében tanácsadóra van szüksége arra a rövid időre, mennyi hátra van még az életből. Különben pedig élhet nála ahogy akar, mert nem szeretné, ha megmentője megerőltetné magát a dologban.

Nagy Jani aznap is ivott. A levél olvasása után megtántorodott egy kicsit. Azt morogta: „Többet nem iszom bort!” Aztán megkeményítette szívét és rákiáltott a kocsisra: „Várjon!”

Most átment gazdájához és kijelentette, hogy rögtön itt hagyja.

Az uraság egyet nevetett és beleegyezett a dologba. Nem nagyon bánta ispánja távozását.

Nagy Jani pedig késedelem nélkül intézkedett, hogy szekérre rakják ingóságát és szállítsák utána. Mert ő maga azonnal a hintóra ült és ment az özvegyhez, kinek szüksége van rá.

És Nagy Jani többé sohasem ivott semmiféle szeszes italt. Pedig hetven évesnél idősebb volt, amikor meghalt.